

ПОД- СЕКЦИЯ 6. Педагогическая психология.

Дятленко Н.М.

кандидат психологічних наук,
ІППО КУ імені Бориса Грінченка, м. Київ

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ЦІННІСНОГО САМОСТАВЛЕННЯ ДИТИНИ

Ключові слова. Акмеологія, людиноцентризм, самоповага, самосвідомість, ранній онтогенез.

Keywords. Acmeology, lyudynotsentryzm, self-esteem, self-awareness, early ontogeny.

Постановка проблеми. В суспільстві вже тривалий час звучить поліог щодо подальшого розвитку української освітньої системи: яким шляхом потрібно йти, чому і як навчати дітей, на які пріоритети робити ставку? Якою має бути освіта людини ХХІ століття, щоб вона змогла прожити щасливе самоцінне життя? Означено лише загальні обрї: розвиток громадянського суспільства, розширення меж людської свободи, демократизація принципів суспільного та індивідуального життя, зміна пріоритетів на користь цінності людської особистості.

У той же час серед філософів, психологів, педагогів, на рівні державної політики все частіше ведуться розмови про людиноцентризм – “практичний і світоглядний орієнтир, який повинен стати основним виміром державної політики у новітній історії України” [3]. У контексті філософії людиноцентризму особливої ваги набуває акмеологія – наука про розвиток та саморозвиток особистості, її вихід на достойні результати в різних царинах життя. Зауважимо, що сьогоднішня акмеологія більше цікавиться професійним зростанням особистості. Фахівці в області акмеології виявляють умови, що сприяють досягненню вершин професійності, відшукують чинники, що гальмують ці процеси, пропонують форми і методи роботи, спрямовані на розвиток і саморозвиток. Нам відається такий підхід не зовсім правомірним. Переконані, що шлях людини до своєї висоти починається одразу після її народження і витоки будь-якого за складністю та тривалістю “сходження” варто починати шукати у підніжжя гори, тобто в ранньому віці. На важливості ролі дитинства в розвитку особистості наголошували всі дослідники онтогенезу людини, хоча фактично відсутні дослідження, які б обумовлювали зв’язок між особливостями розвитку самосвідомості на ранніх етапах та специфікою дорослішання, варіаціями розквіту як індивідів, особистостей, суб’єктів діяльності.

Концептуальними положеннями нашого дослідження слугували позиції науковців в царині дитинства стосовно оцінки дошкільного віку як такого, що кваліфікується як період первинного фактичного становлення особистості, досягнення нею власних, характерних для віку вершин в освоєнні світу та себе самого (Л.С.Виготський). У науковій літературі багато говориться про важливість виховання у дітей цього періоду базових, фундаментальних рис, на основі яких розвиваються усі інші – пізнавальні, вольові, емоційні тощо. Стосується це, насамперед, процесів вироблення підростаючою особистістю шанобливого ціннісного ставлення до себе у таких його проявах, як ініціативність, незалежність, прагнення до самостійності,

бажання бути корисним іншим, готовність відстоювати власну думку тощо. Це не означає ігнорування інших сфер психічного життя дитини. Мова йде лише про зміну акцентів: пізнавальний розвиток цінний не сам по собі, а як умова і чинник розвитку свідомості та самосвідомості дитини.

У контексті розмови про особливості розвитку «акме» конкретної людини важливо придивитися до її дитинства; саме з вищеозначених позицій варто проаналізувати, в якій мірі дитина була активною в діяльності та спілкуванні, чи виявляла готовність до самостійності, чи спостерігалося прагнення до добрих і приемних вчинків стосовно оточуючих? Немає сумнівів, що реалізовувати акмеологічний підхід до розвитку особистості варто починати з дошкілля як однієї із трьох важливих ступенів людського життя: дитинства, зріlostі, похилого віку [1]. У контексті сказаного особливої уваги потребує розвиток самосвідомості в ранньому онтогенезі і, зокрема, формування ціннісного самоставлення як необхідної передумови реалізації на подальших вікових етапах „акме” людини.

У теоретичному дослідженні акмеологічних підходів до проблеми вироблення особистістю шанобливого ставлення до себе ми слугувалися науковими доробками відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників в царині акмеології, педагогіки та психології (Б.Г. Ананьев, О.О. Бодальов, А.І. Девятайкіна, Н.Б. Кузьміна, О.А. Мавріна, О.О. Понукалін, М.О. Рибніков, А.А. Реан). Були взяті до уваги дослідження українських психологів, які хоча й не використовують поняття „акме”, „акмеологія”, разом з тим фактично декларують акмеологічні підходи до проблеми розвитку особистості в період раннього та дошкільного віку (І.Д. Бех, О.Л. Кононко, Т.М. Титаренко). Шанобливе ціннісне ставлення до себе або самоповага переважною більшістю дослідників пов’язується із такими категоріями, як ціннісне ставлення, переживання, рефлексія і класифікується як властивість особистості, що характеризується відносно стійким, позитивно забарвленим ставленням до себе, акумулюючим узагальнені переживання своєї цінності для значущих людей та усвідомлення своїх чеснот.

У складній ієархічній структурі само ставлення або самоповага є загальним рівнем ціннісного ставлення, що спричинає функціонування ще більш загального аспекту: недиференційованого загального почуття „за” чи „проти” себе (В.В. Столін, І.С. Кон). Дослідники акцентують увагу на тій ролі, яку відіграє характер самоповаги у процесах самореалізації та саморозвитку. Якщо самосприйняття нестійке, непевне, а самоповага деформована, особистість більше дбає про самозахист, компенсацію, натомість у позитивному самосприйнятті відображується віра в можливості змін і розвитку, готовність апробувати свої сили в різних справах (І.С. Кон).

Важливою для розуміння акмеологічних підходів до проблеми є теза щодо активної позиції особистості по відношенню до себе. Визначено, що нормою особистісного становлення є намагання знайти свої шляхи для самовираження, компенсувати недоліки перевагами, визнати сильні сторони інших не на шкоду власному „Я”, що дозволяє зберігати самоповагу незалежно від об’єктивних показників продуктивності життя. Завдяки самоповазі реалізується особиста стратегія дитини відносно себе, що полягає в актуалізації мотивів і переживань, викликаних дією зовнішніх чинників, що найбільшою мірою сприяють підтриманню її рівня.

Про сформованість самоповаги у дитини можуть засвідчувати її бажання реалізуватися за рахунок самостійно виготовленого продукту, готовність бути ста-

ранною, наполегливою з тим, щоб добре впоратися із завданням, вимогливість до себе в оцінці результатів своєї роботи, здатність гідно поводитися в ситуаціях з моральним вибором. Саме прагнення бути «на висоті» у власних очах та очах значущих людей може послужити мотивом доброго, хоча можливо і певною мірою невигідного вчинку дитини. Розвинена самоповага стимулює дошкільника у кожному окремому випадку, коли він малює, ліпить, виконує трудове доручення дорослого, робити це якнайкраще (відповідно свого розуміння поняття „правильно”), зайняти власну вершину у справі. Для розуміння відповідності чи невідповідності вимогам діяльності дитині часто буває недостатньо власних критеріїв та вміння визначитися з оцінкою. Тому від дитини дошкільного віку часто можна почути такі звернення до вихователя: „Чи правильно я зробив?”, „Подивіться на мою роботу”, „А у мене добре вийшло?”. Втім досить часто можна спостерігати і іншу категорію дітей, поведінка яких супроводжується невпевненістю, тривожністю, відсутністю прагнення до самостійності, страхом перед помилкою, високою залежністю від ставлення і оцінки дорослого, невмінням і небажанням захищатися, відстоювати власну точку зору. Автором обумовлені три тези щодо факторів самоповаги, які кваліфікуються так: 1) розвиток знань про себе і ставлення до себе відбуваються одночасно, а можливо, і з випередженням самоставлення; 2) роль основного джерела знань про себе і ставлення до себе відіграють батьки або дорослі, що їх замінюють; 3) основним внутрішнім рушійним моментом, що визначає високу сприйнятливість дитини до впливів на її самосвідомість, є потреба дитини у спільному бутті з дорослим, тобто потреба у спілкуванні.

Висновки. Проведений аналіз літературних джерел з проблеми самосвідомості дитини засвідчує, що вже в дошкільному віці у дітей з'являються паростки „акме” – готовність до самовираження, змін, бажання вийти на вершину своїх дитячих можливостей. Це виявляється, у першу чергу, в різноманітній предметній діяльності та спілкуванні з оточуючими людьми. Ознаками «акме» в дошкільному віці слугує поведінка дитини, що містить прояви самостійності, старанності, прагнення якісно впоратися із справою, намагання бути корисною і приемною оточуючим. Необхідною умовою такою висхідного особистісного розвитку є самоповага дитини – гармонійне збалансоване ціннісне самоставлення, основи якого закладаються в ранньому онтогенезі.

Список використаної літератури

1. Акмеология: Психологическая культура развивающегося общества: Межвуз. науч. сборник / отв. Ред. А.А. Понукалин. – Саратов: Изд.-ство «Слово», 1999. – 60 с.
2. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
3. Кремень В. Философия человекацентризма как теоретическая составляющая национальной идеи // Зеркало недели. – №31 (559). – 2005. – С.17.